

UDK: 929 Artuković, A.
328.1(417)"1947"
Pregledni članak
Primljeno: 10. 2. 2014.
Prihvaćeno: 13. 6. 2014.

Iraska godina Andrije Artukovića

MIRJANA CUPEK HAMILL

Dublin, Republika Irska

Na temelju prethodno nekorištenih izvora iz Državnoga arhiva u Dublinu u prilogu je prikazano kako je Andrija Artuković, visoki dužnosnik Nezavisne Države Hrvatske početkom 1947. u Švicarskoj zatražio vizu za odlazak u Irsku. Artuković se predstavljao kao "Alois Anich". U prilogu je na temelju dokumenata irskoga Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva pravde prikazano kako je teklo izdavanje vize za Artukovića i njegovu obitelj, odnosno analizira se zašto su irske vlasti odobrile Artukoviću ulazak u njihovu zemlju i što ih je motiviralo pri toj odluci. Artuković je s obitelji ostao u Irskoj godinu dana, nakon čega je otputovao u Sjedinjene Američke Države.

Ključne riječi: Alois Anich, Louis Ivandich, Andrija Artuković, Irska, ratni zločinci, franjevci.

Andrija Artuković (Klobuk, 19. studenoga 1899. – Zagreb, 16. siječnja 1988.), visoki dužnosnik Nezavisne Države Hrvatske (NDH) s djelatnom ulogom u kreiranju njezine terorističke rasne politike, napustio je Hrvatsku 6. svibnja 1945. godine. Zajedno s drugim članovima Vlade NDH, kao i samim poglavnikom, bježio je prema Zapadu u nadi da će izbjeći sudbinu koja mu je bila zajamčena padne li u ruke novih vlasti, čije su se vojne jedinice približavale Zagrebu. Nekoliko tjedana nakon odlaska iz Zagreba našao se u Spittal an der Drauu, u zatočeničkom logoru pod nadzorom britanske vojske, iz kojeg je ubrzo pušten te se nastavio kretati prema zapadu.¹ U studenom 1946. Artuković je stigao u Švicarsku, gdje je, predstavljajući se kao profesor Alois Anić, "politički izbjeglica", i uz svesrdnu pomoć švicarskih franjevaca, dobio dokumente na osnovi kojih je u proljeće 1947. u irskom poslanstvu u Bernu dobio vizu i otputovao u tu zemlju. Nedavno su, radi ovog istraživanja,

¹ (S. R.), "Artuković, Andrija", *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.*, gl. ur. Darko Stuparić, Zagreb, 1997., 11.-12. Za veoma detaljan opis bijega visokih dužnosnika NDH na kraju rata vidi Bogdan KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, Zagreb, bez oznake godine izdanja. Za kratak opis Artukovićeva bijega do dolaska u Švicarsku vidi Branimir STANOJEVIĆ, *Ustaški ministar smrti. Anatomija zločina Andrije Artukovića*, Beograd, 1985.; Milan BULAJIĆ, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću*, Beograd, 1988.; Željko OLUJIĆ, *Kako nisam obranio Andriju Artukovića*, Zagreb, 1991.

deklasificirani dosjei irskoga Ministarstva vanjskih poslova (DFA 403/69/83) i Ministarstva pravde (JUS 69/12450) pohranjeni u National Archives u Dublinu. Oni dokumentiraju njegov dolazak i, godinu poslije, odlazak iz Irske, kao i okolnosti u kojima se on odvijao i kratkotrajnu nedoumicu pred koju je postavio tadašnju irsku državnu administraciju.

Profesor Alois Anich i dr. Louis Anton Ivandich

Krajem ožujka 1947. u ured otpravnika poslova u irskom poslanstvu u Bernu u Švicarskoj stigle su dvije molbe za irsku vizu, obje sačinjene 17. ožujka 1947. u Bernu. Prva je bila Aloisusa Anicha, iz koje se doznaje da je on “profesor, rođen u Kupresu, Hrvatska, Jugoslavija, koji trenutačno stanuje u Chemin du champ fleuri 4, Jura, Fribourg, a na osnovi švicarskoga dokumenta koji mu je izdan u Fribourgu 25. veljače 1947. pod brojem 257/25500 i koji istječe 15. svibnja 1947.”² Drugu je molbu potpisao dr. Anton Ivandich, “otac Ludwig, franjevački svećenik, rođen 18. lipnja 1913. u Brezincima, Hrvatska, Jugoslavija, doktor i profesor teologije, nastanjen u Convict Marianum, Petit-Rome 9, Fribourg, Couvent des Franciscains, a na osnovi švicarskoga dokumenta koji mu je izdan u Bernu 5. ožujka 1947. s rokom valjanosti do 5. veljače 1948.”³ Oba su muškarca tvrdila da žele što prije otputovati u Irsku, gdje bi polazili jednogodišnji studij povijesti i filologije, nakon čega će otputovati, “vjerojatno” u Sjedinjene Američke Države (SAD) ili Kanadu. Anića će pratiti i njegova obitelj, supruga Annemarie i kćerke Katharina i Aurora. Svi će stanovati na istoj adresi, u franjevačkom samostanu na Merchants’ Quay u Dublinu i izdržavati se vlastitim sredstvima. Uz molbe za vize priložena su i dva pisma preporuke generalnoga poglavara franjevačkoga reda u Švicarskoj, oca Seraphima Berchtena, u kojima je on pobliže objasnio situaciju i namjere tih dviju osoba. Opisao je prof. Anića kao velikog prijatelja i dobročinitelja franjevačkoga reda, veoma utjecajnoga člana Katoličke akcije u Hrvatskoj te kao osobu “visokoga položaja” koja će “bolje od ikoga drugog” biti sposobna “obavijestiti irsku vladu o vanjskim i unutrašnjim poslovima njegove zemlje”. Kako “prirodno” želi spasiti svoju obitelj od progona u Jugoslaviji, bio bi sretan da ga u Irsku mogu pratiti žena i dvoje djece. Za Louisa (Antona) Ivandića otac Berchten kaže da je “naš veoma cijenjeni brat”, doktor teologije i svećenik franjevačke provincije u Zagrebu, koga će “bratski primiti irski franjevci”. Na kraju Berchten izražava uvjerenje da će irske vlasti učiniti sve da tim osobama omogućе boravak u njihovoj “otvorenoj katoličkoj zemlji”⁴

² National Archives Ireland (dalje: NAI), Department of Foreign Affairs (dalje: DFA), 403/69/83, JUS, 69/12450, Alois Anich, Application for visa. Spomenuti švicarski dokument ne nalazi se u dosjeu.

³ NAI, DFA, 403/69/83, Anton Ivandich, Application for visa. Švicarski dokument serijskoga broja 7428/1947 na koji se Ivandić poziva nije sačuvan u dosjeu.

⁴ NAI, DFA, 403/69/83, NAI, Department of Justice (dalje: D/JUS), 69/12450, Prijevodi pisama od 7. travnja 1947. koje je 20. veljače i 18. ožujka 1947. irskomu poslanstvu u Bernu uputio otac Seraphim Berchten, Delegatus Generalis Fratrum Minorum in Helvetia, Convict Marianum, Fribourg.

Nadležni otpravnik poslova u Bernu Frank Cremins prosljedio je odmah molbe za vize i prateća pisma Fredericku Henryju Bolandu, tajniku Ministarstva vanjskih poslova u Dublinu, uz dodatno objašnjenje o dokumentima na temelju kojih spomenuta dvojica žele dobiti vize, no oni nisu priloženi u dosjeu, pa ne znamo opisuje li ih on na osnovi vlastitoga uvida ili vjeruje na riječ podnositeljima.⁵ Cremins naglašava da Ivandićeva potvrda o identitetu koju mu je izdalo švicarsko Savezno ministarstvo pravde i policije vrijedi do veljače 1948., a Anićeve, koju je izdao Kantonalni ured za strance u Fribourgu, samo do svibnja 1947., nakon čega će on morati napustiti Švicarsku. Kaže također da je Anić taj dokument dobio na temelju tzv. Knjižice za strance (*Livret pour Etrangers*), u kojoj stoji da je stigao u Švicarsku 13. studenoga 1946., “bez dokumenata”, “kao politički izbjeglica”.⁶ Jedini švicarski dokument priložen u predmetu, *Cerificat d’identité* s fotografijom i opisom Aniće, odnosno Artukovića, izdan je u Bernu 4. ožujka 1947. s rokom valjanosti do 4. ožujka 1948. godine. U njemu stoji da je profesor Anić visok 175 cm, da ima smeđu kosu i sive oči i da nije švicarski državljanin.⁷ Na kraju svojega pisma tajniku Cremins spominje da se o oba slučaja raspitivao kod auditora nuncijature u Bernu, koji, iako o tim osobama nema podataka, ipak misli da bi njihove molbe trebalo pozitivno riješiti.

Iz Ministarstva vanjskih poslova molbe su upućene Ministarstvu pravde, u čijem je djelokrugu i bilo izdavanje viza, uz upit ima li ministar pravde prigovora na njihovo odobravanje. Zaprimio ih je tajnik ministarstva Peter Barry⁸, koji je prije negoli će ih prosljediti u daljnji postupak rukom dopisao svoje mišljenje o uputnosti njihova odobravanja. On drži da bi molbe “trebale biti odbijene” jer “sumnja u mudrost odluke koja će dopustiti da ova zemlja postane utočište militantnih crkvenjaka koji su *personae non gratae* vlade u vlastitoj zemlji”, ali imaju “utjecaj-

⁵ NAI, DFA, 403/69/83, JUS, 69/12450, Pismo otpravnika poslova ref. 223/295 od 26. ožujka 1947. Francis “Frank” Cremins (1885. – 1975.) do odlaska na dužnost u Bernu, koju je obavljao od 1940. do 1949., bio je stalni irski predstavnik u Ligi naroda. *Dictionary of Irish Biography*, Royal Irish Academy, Cambridge University Press, 2009., Volume 3. Frederick Henry Boland (1904. – 1985.) bio je od 1939. do 1946. pomoćnik tajnika Ministarstva vanjskih poslova u vladi Eamona de Valere (Fianna Fail) i tajnik istoga ministarstva do 1950. u koalicijskoj vladi Johna E. Costella. Godine 1956. postao je irski predstavnik pri Ujedinjenim narodima, a 1960. i predsjednik Glavne skupštine Ujedinjenih naroda. Vidi <en.wikipedia.org/wiki/Frederic_H_Boland> (posjet 14. ožujka 2013.).

⁶ NAI, DFA, 403/69/83, NAI, D/JUS, 69/12450.

⁷ NAI, D/JUS, 69/12450, Confederation Suisse, Certificat d’identité no. 7407. Zanimljivo je primijetiti razliku u navođenju mjesta rođenja u švicarskom dokumentu i molbi za irsku vizu – u prvom se Kupres nalazi samo u Jugoslaviji, dočim drugi smješta Kupres u Hrvatsku. Artuković je prema *Tko je tko u NDH* rođen u Klobuku 19. studenoga 1899., no svi dokumenti iz irskoga dosjea kao datum rođenja donose 29. studenoga 1899. godine.

⁸ Peter Berry (1909. – 1978.) bio je osobni tajnik ministra pravde od 1938. do 1941., kada je postao voditelj novoosnovanoga Obavještajnog odjela istoga ministarstva s dužnošću koordinатора sigurnosnih mjera i savjetnika ministra. Na toj je dužnosti ostao do umirovljenja. *Dictionary of Irish Biography*, Volume 2.

ne zagovornike”⁹ Ta je bilješka zanimljiva iz više razloga, no o njima će biti riječi poslije. Za sada valja spomenuti samo da je potaknula službenika kojem je bila upućena da prije konačne odluke zatraži mišljenje Ministarstva vanjskih poslova u vezi s ovim predmetom.¹⁰ Odgovor je stigao 8. svibnja 1947. i bio je pozitivan. Irski premijer i ministar vanjskih poslova Eamon de Valera pretpostavljao je da će Anić i Ivandić, nakon što im isteknu švicarski dokumenti, biti vraćeni u Jugoslaviju, gdje bi im životi mogli biti u opasnosti. Odbijanje molbi moglo bi se također protumačiti kao nedostatak suosjećanja sa stradanjima Hrvata koji su, kao katolici, progonjeni u Jugoslaviji.¹¹ Imajući u vidu preporuku švicarskoga franjevca, ministar vanjskih poslova smatrao je da se molbama može udovoljiti. Samo nekoliko dana poslije Anićev i Ivandićev ulazak u zemlju bio je odobren i na njihove je osobne isprave u bernskom uredu 22. svibnja 1947. udaren pečat vize. Sve je bilo spremno za put, još je samo bilo potrebno pričekati Anićevu suprugu i dvije kćeri koje su, sudeći prema datumu na švicarskoj identifikacijskoj ispravi (izdana je u Bernu 23. lipnja 1947. i vrijedila je do 23. prosinca 1947.)¹², u Bern stigle tek u lipnju 1947. godine. Samo dan nakon dobivanja švicarskoga dokumenta Anne Marie Anich, rođena Kraljić, podnijela je molbu za irsku vizu. U njoj za sebe kaže da je rođena u Bugojnu 23. prosinca 1913., da je domaćica koja će živjeti sa suprugom na istoj adresi u Dublinu te da posjeduje spomenutu ispravu.¹³ Njezina je viza odobrena samo dan poslije na osnovi istog brzojava kojim su odobrene vize i za Anića i Ivandića.

Svi su oni sletjeli na dublinski aerodrom 15. srpnja 1947. godine. Informacija o njihovu dolasku prosljeđena je šest dana poslije Uredu za registraciju stranaca (*Aliens registration office*) u Dublin Castle i njihovi su dokumenti poslani na provjeru.¹⁴ Obitelj Anić nastanila se u Tower Avenue br. 7 (poslije su se preselili u Zion Road), u dijelu Dublina koji se zove Rathgar, i o njihovu se životu u tom razdoblju ne zna mnogo. Susjedima su se doimali kao samozatajan, ljubazan i distanciran par – profesor, uostalom, prema vlastitom iskazu i za razliku od supruge, nije govorio engleski. Kćeri su im pohađale školu u susjednom katoličkom konventu, a s vremena na vrijeme posjećivao ih je jedan “rođak”.¹⁵ “Rođak” Ivandić nastanio

⁹ NAI, DFA, 403/69/83, NAI, D/JUS, 69/12450, Pismo Ministarstva vanjskih poslova tajniku Ministarstva pravde od 9. travnja 1947. godine.

¹⁰ NAI, D/JUS, 69/12450, Bilješka od 22. travnja 1947. godine.

¹¹ “The rejection of the applications might be construed as an indication of a lack of sympathy with the victims of religious persecutions of Croats in Yugoslavia.” NAI, DFA, 403/69/83, NAI, D/JUS, 69/12450, Bilješka od 8. svibnja 1947. godine.

¹² NAI, D/JUS, 69/12450, Certificat d’identité no. 8039. U švicarskom dokumentu A. M. Anich za sebe tvrdi da je “menagere”.

¹³ NAI, DFA, 403/69/83, Anne Marie Anich, Application for visa.

¹⁴ NAI, D/JUS, 69/12450, Aliens registration office, Dublin Castle, 21. 7. 1947. Ivandić je registriran pod brojem 15846, Anić pod brojem 15847, a njegova supruga pod brojem 15848.

¹⁵ O Anićevu i Ivandićevu boravku u Irskoj prvi je pisao Hubert Butler (1900. – 1991.), irski slavist i esejist koji je kao stipendist School of Slavonic studies iz Londona boravio u Zagrebu od 1934. do 1937. i nakon rata, kada je istraživao ustaške zločine i umiješanost Katoličke crkve. Artukovićem u

se u franjevačkom samostanu na Merchant's Quay i, za razliku od "ujaka Anića", nije se imao razloga skrivati. Štoviše, habitus katoličkoga redovnika osigurao mu je poštovanje irske javnosti i političara. Sklonost tadašnjega premijera i ministra vanjskih poslova De Valere¹⁶ franjevcima, u čijim se školama i sam školovao, bila je općepoznata i Ivandić nije oklijevao da je iskoristi. Tako je već početkom kolovoza 1947., dakle ni mjesec dana nakon dolaska u Irsku, isposlovao audijenciju kod De Valere da ga upozna s teškom situacijom u kojoj su se nalazili hrvatski izbjeglice u Rimu i da ga u tom smislu zamoli za pomoć.¹⁷ Ideju o pomoći je, na premijerovo traženje, detaljno razložio nešto poslije u pismenom obliku. Zamolio je dozvolu ulaska u državu za "hrvatsku inteligenciju", koju će voditi "prof. dr. ing. Stjepan Horvat, rektor hrvatskoga nacionalnog sveučilišta, sada u Rimu", a "da se onima koji su već ovdje" (sic!) odobri azil "kako su to već učinile Španjolska i Argentina". Drugi oblik pomoći su pošiljka hrane i novca u Rim dr. Krunoslavu Draganoviću¹⁸, koji će ih "pošteno podijeliti" brojnim hrvatskim izbjeglicama. De Valera bi time pomogao "najboljim sinovima i borcima Katoličke crkve" i "utješio našega mučenika kardinala Stepinca", odnosno bio bi to primjer "katoličke solidarnosti i pomoći u borbi za opstojnost naše izmrcvarene nacije".¹⁹

Irskoj počeo se baviti nakon što je ovaj postao predmet pisanja američkoga tiska početkom 1950-ih. O svojim je nalazima prvi put progovorio u intervjuu *The Irish Pressu* od 19. siječnja 1976., a esej o toj temi pod naslovom "Artukovitch file" objavljen je u: Hubert BUTLER, *The Sub-prefect Should Have Held His Tongue, and Other Essays*, Edited by R. B. Foster, London, 1990.

¹⁶ Eamon de Valera rođen je u New Yorku 1882. godine. Majka mu je bila Irkinja, a otac Španjolac. Kao dječak je poslan u Irsku, gdje je završio školovanje i uključio se u politički život. Sudjelovao je u Uskršnjem ustanku 1916. i bio vođa stranke Sinn Féin, a nakon njezina raskola osnovao je novu političku stranku Fianna Fail. Kada je ta stranka 1932. pobijedila na parlamentarnim izborima, De Valera postaje premijer i ministar vanjskih poslova i ostaje na toj dužnosti do 1948., kada njegova stranka prvi put gubi izbore. Ponovno je premijer od 1951. do 1954. i od 1957. do 1959., a zatim i predsjednik Republike u dva mandata, od 1959. do 1973. godine. *Dictionary of Irish Biography*, Volume 7.

¹⁷ NAI, Roinn An Taoisigh – Department of Taoisigh (dalje: R. A.), 70/47, Relief of Distress in Croatia, Representation by Rev. dr. Louis Ivandić.

¹⁸ Krunoslav Draganović (1903. – 1983.), katolički svećenik i povjesničar. Od 1943. boravi u Rimu da bi u sklopu hrvatskoga Crvenog križa i Caritasa Zagrebačke nadbiskupije "spašavao internirane i ugrožene Hrvate". Bio je tajnik Bratovštine sv. Jeronima, čije je sjedište bilo u samostanu San Girolamo degli Illirici. (Z. D.), "Draganović, Krunoslav", *Tko je tko u NDH*, 96.-98. Povezuju ga s pranjem ustaškoga novca i organizacijom bijega neodređenog broja izbjeglica iz NDH u prekomorske zemlje (tzv. *ratline*). Prema deklasificiranim dokumentima američke Središnje obavještajne agencije, Draganović je od 1959. do 1962. radio za tu službu. Vidi <www.archives.gov/iwg/about/disclosure-newsletter/disclosure-nov-2002.pdf> (posjet 21. lipnja 2014.). Draganovića je 1967. uhitila Udba. Pušten je nakon 42-dnevnog ispitivanja i do smrti je živio u Sarajevu, gdje se nastavio baviti crkvenim temama. Vidi Milan SIMČIĆ, "Prof. Krunoslav Stjepan Draganović (1903–1983)", <www.studiacroatica.org/jero/draganovic.htm> (posjet 5. siječnja 2014.).

¹⁹ NAI, R. A., 70/47, Pismo od 25. kolovoza 1947. godine. Odgovor koji je dobio nije bio osobito obećavajući – kopija njegova pisma upućena je vladinim uredima u čijoj je nadležnosti bilo odlučivanje o pomoći pojedinim europskim državama.

Krajem 1947. Ivandić je, bez obavijesti policiji, napustio Dublin i otišao u St. Antony's College u Galwayu, gradu na zapadnoj obali Irske. Doznajemo da ga je nešto prije toga namjeravao posjetiti čovjek koji se predstavio kao njegov brat – Josip Ivandić, “inženjer sa stanom u Padovi”, osoba “bez državljanstva”, s talijanskom identifikacijskom ispravom i argentinskom vizom, ali mu ministar pravde nije bio spreman odobriti ulazak u zemlju.²⁰

Ivandića su braća franjevci iz Galwaya opisivali kao zabrinutu, rezerviranu i melankoličnu osobu s originalnim rješenjima za tekuće svjetske i irske političke probleme. Tvrdio im je da su ga komunisti osudili na smrt jer je propovijedao protiv njih, ali mu irski franjevci baš i nisu vjerovali jer su “slavenske franjevece”, koje su upoznali u Rimu, a među koje su ubrajali i one hrvatske, držali “strašno strastvenim” (*a terribly passionate lot*), ljudima koji su se poslovično lako uzbuđivali u diskusijama (*as excitable as Slavs*) i u čiju su vjerodostojnost imali razloga sumnjati (*everything they said we took with a pinch of salt*).²¹ Iz Galwaya je Ivandić namjeravao otići u Kanadu, pri čemu mu je također, kao osobi bez putovnice i u bijegu, bila potrebna pomoć irskih vlasti, koja ni ovaj put nije izostala. Već početkom 1948. tajnik Ministarstva vanjskih poslova Frederick H. Boland pisao je Johnu Hearneu, visokomu predstavniku Irske u Ottawi, s molbom da ispita mogućnost dobivanja kanadske vize za Ivandića, “prvorazrednoga znanstvenika” (*a first rate scholar*) koji se obrazovao u Fribourgu, Freiburgu, Sarajevu i Zagrebu, pa bi mogao predavati u nekom od kanadskih franjevačkih koledža.²² Iz Ottawe je stigao potvrđan odgovor, pa je Ivandić u travnju 1948. zatražio i dobio vizu u uredu kanadskoga visokog predstavnika u Dublinu, a na temelju identifikacijske isprave koju su mu nedugo prije izdale irske vlasti. Viza mu je uručena preko tajništva Ministarstva vanjskih poslova početkom svibnja 1948., nakon čega je otputovao u Kanadu, u franjevački samostan u Montrealu.

Što se tiče obitelji Anić, i ona je u svibnju 1948. podnijela Ministarstvu pravde zajedničku molbu za osobne isprave. *Certificate of identity* br. 331/48 za Aloisa Anicha i br. 332/48 za Anne Marie Anich omogućio im je da dobiju “turističku” vizu za SAD, kamo su otputovali 15. srpnja 1948. godine.²³ Predmet je stavljen *ad acta*, no ne zadugo. Već početkom 1949. iz Ureda za useljenike u Hollywoodu, u saveznoj državi Kaliforniji, počeli su naime u irsko Ministarstvo vanjskih poslova stizati upiti o Anićima i njihovim dokumentima. Štoviše, u prvom od njih službenica Ureda

²⁰ NAI, D/JUS, 69-12450, Application for visa, Josip Ivandich, od 7. listopada 1947. i pismo tajniku Ministarstva vanjskih poslova od 12. listopada 1947. o odbijanju molbe.

²¹ H. BUTLER, “Artukovitch file”.

²² NAI, DFA, 403/69/83, Pismo F. H. Bolanda upućeno J. Hearneu od 27. siječnja 1948. John Joseph Hearne (1893. – 1969.), irski pravnik i diplomat. Sudjelovao je u izradi irskoga ustava iz 1937. godine. Od 1939. do 1949. bio je prvi irski diplomatski predstavnik (*High commissioner*) u Ottawi (Kanada), a od 1950. do 1960. irski veleposlanik u SAD-u. *Dictionary of Irish Biography*, Volume 4.

²³ NAI, D/JUS, 69/12/ 450, certificate no. 331/48 for Alois Anich, certificate no. 332/48 for Anne Marie Anich. Dokumenti su im izdani 18. lipnja 1948. s rokom valjanosti do 17. lipnja 1949. i opaskom: “This certificate is available during its validity for the holder’s return to Ireland without visa.” U dosjeu se nalaze i molbe s fotografijama molilaca.

moli tajnika irskoga Ministarstva pravde za produljenje njihovih osobnih isprava za još godinu dana.²⁴ Stigavši u Ameriku i boraveći ondje na osnovi privremenih viza, Anići su očigledno započeli bitku za ostanak u toj zemlji. Pritom su htjeli dokazati da su u Ameriku stigli kao prognanici odnosno raseljene osobe, na koje se odnosi amandman na *Displaced Persons Act*, koji je predviđao da osobe koje su došle u SAD prije 30. travnja 1949. mogu ondje ostati trajno ako uspiju dokazati da su doista prognanici odnosno raseljene osobe.²⁵ U tom se smislu njihov odvjetnik sredinom 1950. obratio irskom veleposlanstvu u Washingtonu za podatke o tome jesu li njihove irske vize bile trajne ili privremene i jesu li ih Anići dobili kao posjetioci ili kao izbjeglice.²⁶ Ista pitanja zanimala su i Ured za useljenike u Hollywoodu.²⁷ Godinu poslije isti je odvjetnički ured molio irsku stranu izvornike ili ovjerene kopije švicarskih dokumenata koji su im bili potrebni u postupku koji se tada vodio pred američkim Ministarstvom pravde, odnosno njegovom Službom za useljenike (*Immigration and naturalization service*). No tada je istina o lažnom identitetu Aloisa Anića već počela izlaziti na vidjelo, o čemu je irski veleposlanik u Washingtonu žurno, kodiranim brzojavom, obavijestio svoje ministarstvo. U njemu stoji da je čovjek koji je dobio irsku vizu i proveo u državi godinu dana zapravo Andrija Artuković, nekadašnji ministar unutarnjih poslova u pronacističkoj NDH kojeg jugoslavenska vlada traži zbog ratnoga zločina.²⁸ Nakon brzojava veleposlanik je Ministarstvu vanjskih poslova uputio i opširan izvještaj u kojem se prenosi pisanje lista *The Washington Post* o Artukoviću i njegovoj karijeri prije i tijekom rata, njegovu nezakonitu dolasku u SAD i namjeri da ga se izruči Jugoslaviji.²⁹

Iz sačuvane dokumentacije u dosjeu ne vidi se kakve je reakcije u irskom Ministarstvu vanjskih poslova izazvalo to razotkrivanje, koje je uložila irske administracije u svemu što se do tada događalo u vezi s Artukovićem davalo novu, neugodniju dimenziju. Irska je strana ponavljala da je Artukovićeva viza bila privremena, tj. da

²⁴ NAI, D/JUS, 69/12/ 450, Dickie Bonaparte, immigration counselor, Hollywood, California, 23. 2. 1949.

²⁵ *Displaced Persons Act* usvojen je na 80. sjednici američkoga Kongresa 25. lipnja 1948. godine. Zakon je odobravao ulazak u SAD prisilno raseljenim osobama koje su ušle na teritorij Austrije, Italije i Njemačke od 1. rujna 1939. do 22. prosinca 1945., odnosno koje su se nalazile u zonama pod upravom zapadnih Saveznika u Austriji i Njemačkoj te američkoj u Italiji. Broj osoba koje su godišnje mogle dobiti američku vizu ograničen je na oko 200 000. Zakon je djelomično promijenjen 16. lipnja 1950., kada je dvostruko povećana kvota za vizu, a proširena je i baza raseljenih koji su se mogli prijaviti za vize; <en.wikipedia.org/wiki/Displaced_Persons_Act> (posjet 5. siječnja 2014.); <www.dpcamps.org/migration.html> (posjet 5. siječnja 2014.).

²⁶ NAI, DFA, 403/69/83403/69/83, Pismo irskoga veleposlanika iz Washingtona tajniku Ministarstva vanjskih poslova od 21. lipnja 1950. u kojem ga obavještava o nedavnom posjetu odvjetnika T. Reynoldsa veleposlanstvu.

²⁷ NAI, D/JUS, 69/12450, Pismo Dickie Bonaparte, immigration counselor, Hollywood, California, 28. 6. 1950.

²⁸ NAI, DFA, 403/69/83, JUS, 69/12450, Brzojav od 15. svibnja 1951.

²⁹ NAI, DFA, 403/69/83, JUS, 69/12450, Pismo veleposlanika Johna J. Hearnea tajniku Ministarstva vanjskih poslova od 19. svibnja 1951.

je vrijedila do trenutka “dok on ne otputuje u drugu zemlju”, i odlučno je odbijala svaku mogućnost njegova povratka u Irsku. Ideja da se Artukovića vrati u Irsku prvi se put pojavila u američkom tisku 1952., a 1959. ponovio ju je i Ured za useljenike u pismu irskom konzulatu u San Franciscu.³⁰ Čini se da se ta ideja o Artukovićevoj deportaciji u Irsku, umjesto izručenja Jugoslaviji, američkoj strani u tom trenutku činila kao spasonosno rješenje, sretan kompromis između težnje da mu se ne odobri ostanak u zemlji u koju je došao lažno se predstavljajući i, kako se poslije ispostavilo, kao osumnjičeni ratni zločinac, i želje da ne bude izručen Jugoslaviji zbog sumnje da mu komunističke vlasti neće omogućiti pravedno suđenje.

Artukovićeva je borba protiv izručenja Jugoslaviji trajala više od tri desetljeća i s vremena na vrijeme izazivala je veliku pozornost američke javnosti, posebno zainteresiranih skupina, katoličkih, židovskih, srpskih, hrvatskih, kao i udruženja američkih ratnih veterana. No vijesti o tome nisu dopirale do irske javnosti. Prvi veći članak o slučaju Artuković pojavio se u listu *The Irish Press* tek 19. siječnja 1976. godine. U njemu, pod naslovom “Nacistički ratni zločinac boravio u Irskoj godinu dana” (“*Nazi war criminal in Ireland for a year*”), piše da je u Irskoj godinu dana boravio čovjek kojeg su američki mediji nazivali “jugoslavenskim Himmle-rom” i “balkanskim koljačem”. Stvar je tako prvi put postala javna i posljednja dva dokumenta iz dosjea izražavaju brigu nad činjenicom koju štetu to može nanijeti državi. Prvi od ta dva dokumenta je pismo koje je tajniku Ministarstva vanjskih poslova uputio Frank Coffey, bivši tajnik vašingtonskoga veleposlanstva, a u trenutku pisanja pisma irski veleposlanik u Bruxellesu. Coffey se nejasno prisjeća tog slučaja (“on je poslije čuo da je Artuković bio ratni zločinac, ali da nije bio uključen u kampanju protiv Židova jer da jest, nema sumnje da bi ga grupa koja je locirala Eichmanna sigurno našla”) i pita se hoće li ovo novinsko otkriće pokrenuti “nešto loše”.³¹ Nedugo poslije iz ministarstva mu je stigao umirujući odgovor. Novinski članak nije izazvao nikakve reakcije, nakon čega se zaključuje: “Ako smo, kako se čini, i bili zavedeni u davanju nekih olakšica tom čovjeku 1947., ne vidim da sada u vezi s tim možemo ili trebamo učiniti išta više niti vidim razlog da bi nas se sada za to trebalo optuživati.” Sve optužbe i problem izručenja trebali bi biti isključivo stvar Amerike i Jugoslavije, a “činjenica da je čovjek proveo u Irskoj godinu dana ima tek malo više od povijesna značenja”.³²

³⁰ NAI, DFA, 403/69/83, JUS, 69/12450, Pismo od 2. lipnja 1959., J. B. Bannahan, Assistant District Director, USA Department of Justice, Immigration and naturalization Service, irskom konzulu u San Franciscu. Također vidi napatuk tadašnjega tajnika Valentina Iremongera (1918. – 1991.) od 29. lipnja 1952. irskim diplomatskim predstavništvima u Washingtonu i San Franciscu da “ni pod kojim uvjetima” tom “čovjeku ili njegovoj obitelji” ne izdaju vizu ili putni dokument koji bi mu omogućio povratak u Irsku.

³¹ NAI, DFA, 403/69/83, Pismo Franka Coffeya od 20. siječnja 1976. tajniku Ministarstva vanjskih poslova.

³² NAI, DFA, 403/69/83, Pismo Noela Dorra od 5. veljače 1976. Franku Coffeyu. Citirani odlomak u izvorniku glasi: “If, as it appear, we were misled into giving some facilities to this man in 1947 I do not see that there is anything much that we could or should do about it now and I see no

Konačno uhićenje Artukovića u studenom 1984., sudski proces koji se vodio protiv njega u Americi i izručenje jugoslavenskim vlastima u veljači 1986. izazvali su malo pozornosti irskih medija. Irska državna televizija prikazala je 2007. dokumentarni film Cathala O'Shannona *Hidden History, Ireland's Nazis*, koji je prvi put javno progovorio o nekolicini nacističkih bjegunaca, među njima i o Artukoviću, koji su našli utočište u Irskoj. Film je otvorio prostor raspravama o tome je li i u kojoj mjeri irska poslijeratna politika i politička kultura ohrabivala njihov dolazak, odnosno jesu li se njihove vize odobravale s punim znanjem o njihovim političkim opredjeljenjima i ratnim djelatnostima, unatoč njima ili možda baš zbog njih, ili je razlog njihova dodjeljivanja bila neobaviještenost, nezainteresiranost i neznanje obavještajnih i upravnih službi koje su djelovale u političkoj klimi odlučnog protukomunizma u državi koja se najprije i bez ostataka definirala kao katolička. O čemu nam, u tom smislu, svjedoči slučaj Andrije Artukovića? Artuković se irskomu otpravniku poslova u Bernu predstavio kao Alois Anić, katolički intelektualac koji putuje u društvu franjevačkoga svećenika, obojica u bijegu pred "bezbožničkim" komunističkim režimom koji je, kako je to već pokazao slučaj nadbiskupa Stepinca, progonio članove Crkve, toliko prirasle irskomu srcu. Imao je pritom preporuke osoba kojima se po prirodi stvari moglo vjerovati – poglavara švicarskih franjevaca i vatikanskoga nuncija u Bernu. Bio je jedan od milijuna koji su se u tim kaotičnim vremenima kretali Europom i činilo se da nema potrebe za posebnim provjeravanjem njegova identiteta. Ratni zločinci ionako nisu bili u središtu zanimanja obavještajnih službi Švicarske, koja je u netom završenom ratu bila neutralna i u kojoj je na snazi bila posvemašnja cenzura svih informacija koje su tu neutralnost mogle kompromitirati. No razloga za sumnju itekako je bilo. Irski otpravnik poslova Cremins bio je svjestan prisutnosti bjegunaca poraženih osovinskih vojski u Bernu i postojanja argentinskoga emigracijskog centra u istom gradu, o čemu je redovito izvještavao irsko Ministarstvo vanjskih poslova.³³ Sumnjiva je mogla biti i činjenica da je otac Seraphim Berchten neuvijeno preporučio tu dvojicu "velikih prijatelja Katoličke crkve" kao koristan izvor informacija o Jugoslaviji iz koje su pobjegli, ali, *nota bene*, prije 18 mjeseci. Riječ je dakle o osobama koje su dobro povezane i "umrežene" i koje zahvaljujući tomu i raspoložu relevantnim informacijama razmjenjivim za azil. Prethodno je rečeno da su u izdavanje njihovih viza bila uključena dva irska ministarstva, vanjskih poslova i pravde, što je bila praksa samo u dvojbrenim, nejasnim ili uvjetno rečeno opasnim slučajevima koji su zahtijevali politički "blagoslov". Vidjeli smo nadalje da Peter Berry, visoki dužnosnik Ministarstva pravde, nije bio sklon izdavanju viza osobama koje su po

---

reason why we should now be blamed. If there are charges to be laid or extradition questions to be considered, this would seem to be... matters between the USA and Yugoslavia and the fact that the man spent a year in Ireland in 1947/1948 seems of little more than historical relevance." Noel Dorr (r. 1933.), državni službenik i diplomat u Bruxellesu i Washingtonu, a od 1974. do 1977. tajnik i politički ravnatelj Ministarstva vanjskih poslova. *Who is who in Ireland*, London, 2012.

³³ Daniel LEACH, *Fugitive Ireland, European Minority Nationalists and Irish Political Asylum*, Dublin, 2009., 148.-149. Leach je bio i savjetnik pri izradi dokumentarnoga filma *Hidden History, Ireland's Nazis*.

vlastitom priznanju bile u nemilosti vlade svoje države. Je li takvo Berryjevo mišljenje bilo rezultat obične zdravorazumske analize molbi dvaju izbjeglica ili je pritom imao i nekih dodatnih informacija o “militantnim crkvenjacima”? Treba reći da to nije bio prvi pokušaj hrvatskih “bjegunaca pred komunizmom” da nađu utočište u Irskoj³⁴ i Berry je – kao profesionalan i odgovoran službenik, uz to i čelni čovjek Obavještajnoga odjela Ministarstva pravde, kojega su zbog njegove izvrsne informiranosti držali “sivom eminencijom” ministarstva – zasigurno to mogao znati i imati dovoljno razloga da ne preporuča izdavanje viza dvjema po svemu sumnjivim osobama, unatoč glasu “katoličkih mučenika” koji ih je pratio. No, kako smo vidjeli, njegova sugestija nije uzeta u obzir. Mišljenje iz Ministarstva vanjskih poslova³⁵ dalo je Anićevoj i Ivandićevoj molbi zeleno svjetlo, opravdavajući ga time da bi se odbijanje izdavanja vize “moglo protumačiti” kao odsutnost suosjećanja s progonjenim hrvatskim katolicima. Očigledno je i to mišljenje motivirano državnim interesom, iako nije jasno na koji bi ga način negativan odgovor mogao ugroziti. Izdavanje viza tom dvojcu može se opisati kao pragmatičan potez učinjen bez mnogo razmišljanja i iz pobuda vjerske solidarnosti. Ono je doista došlo kao rezultat “zavedenosti” državne administracije, ali ne pronacističkim nego katoličko-protukomunističkim simpatijama jer, imajući u vidu prethodno rečeno, teško je povjerovati da se iza odluke Ministarstva vanjskih poslova krilo znanje o tome da je jedan od dvojice, Alois Anić, zapravo “osoba s tje-ralice”, osumnjičeni ratni zločinac Andrija Artuković.

Na kraju, može se postaviti pitanje o ulozi Louisa Ivandića³⁶ u slučaju Andrije Artukovića. Jesu li se ta dvojica slučajno zatekla na istom putu bježeći od jugoslavenskih vlasti ili je Ivandić, kao osoba od povjerenja, u Švicarskoj bio smišljeno udružen s Artukovićem da bi mu pomagao i odvrćao pozornost od njega? Imajući u vidu prije izneseno, čini se da ovdje ipak nije bila riječ o slučajnosti nego o dobro smišljenom i uspješno izvedenom planu.

³⁴ Samo godinu prije, 1946., ispitivala se mogućnost dolaska u Irsku skupine hrvatskih studenata iz Rima koje je tadašnji irski poslanik pri Svetoj Stolici u svojem izvještaju Ministarstvu vanjskih poslova opisao kao “divlje i ne osobito moralne” osobe. Isti je predstavnik obavještavao o dr. Draganoviću, koji je skrivao “brojne jugoslavenske fašiste i ratne zločince” u eksteritorijalnim vatikanskim kućama. Ideju o dolasku hrvatskih sveučilištaraca iz istih razloga nije podržao ni tadašnji dublinski biskup, pa je cijela priča, unatoč navodnoj zainteresiranosti samoga Pija XII., pala u vodu. Dr. Michael KENNEDY, “Andrija Artukovic and Ireland”, neobjavljene bilješke za predavanje o Artukoviću održano u Royal Irish Academy u rujnu 2013. godine.

³⁵ Michael Kennedy u spomenutim je bilješkama iznio tvrdnju da premijer i ministar vanjskih poslova De Valera nije odlučio u ovom slučaju i da s njime nije bio upoznat. Svoju tvrdnju temelji na činjenici da na predmetnom dosjeu nije evidentirano da ga je De Valera doista koristio. Predmet se, smatra Kennedy, rješavao na nižoj razini i nije bila neuobičajena praksa da niži službenici govore u ministrovu ime.

³⁶ Prema: <www.zoominfo.com/p/Louis_Ivandic/906517870> (posjet 1. kolovoza 2014.), Ivandić je bio prvi pastor hrvatske župe sv. Franje Asiškoga u Windsoru u državi Ontario. Prema istom izvoru, umro je 1982. u Graylingu u državi Michigan (SAD).

SUMMARY

THE IRISH YEAR OF ANDRIJA ARTUKOVIĆ

At the end of March 1947, Andrija Artuković, under the name of Prof. Alois Anich, and the Franciscan friar Dr. Louis Ivandich, as his companion and relative, applied for visas in the Irish embassy in Berne, Switzerland. Attached to their applications were two letters of recommendation from the General of the Franciscan Order of Switzerland, Dr. Seraphim Berchten, in which he praised Dr. Anich as an important supporter of the Catholic Church, on the run from the Communist regime in Yugoslavia and somebody who could provide the Irish government with valuable information about Yugoslavia.

After a brief hesitation and in spite of a recommendation from a high ranking official in the Department of Justice not to grant visas to those two individuals, final approval arrived from the Department of External Affairs in May 1947. Ivandich, Anich and his family arrived in Ireland on the 15th July and stayed there for a year. After the expiry of their visas, Ivandich left for Canada, and the Artukovichs for the USA. Soon after that the real identity of Anich was revealed and he started his struggle to stay in the USA as a displaced person.

This article analyzes the short-lived dilemma of the Irish administration prior issuing the visas and tries to answer the question of what motives lay behind it, i.e. were the visas granted with the full knowledge of the Artukovich's identity, in spite of it, because of it, or absent it. The author concludes that there was no knowledge of Anich's real identity so the visas were not granted out of any alleged "pro-Nazi" inclinations of the then Irish administration but rather because of "Catholic solidarity" and the strong anti-Communist sentiment that marked contemporary Irish politics and political culture.

Key words: Alois Anich, Louis Ivandich, Andrija Artuković, Ireland, War criminals, Franciscans